O'ZBEK VA TOJIK TILLARIDAGI JOY NOMLARINING QIYOSIY TAHLILI

Majidova Shahnoza Komilovna
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti, f.f.f.d (PhD)
Normamatova Husnora Shomamat qizi
TerDPI Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va tojik tillaridagi joy nomlari — toponimlarning lingvistik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Toponimlarning shakllanishi, tarixiy ildizlari, semantik ma'nolari hamda ikki xalq madaniyati va tilidagi o'xshash hamda farqli jihatlar o'rganiladi. Maqolada shahar, qishloq, daryo, tog' va boshqa geografik obyekt nomlari misol sifatida keltirilib, ularning etimologik va morfologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida o'zbek va tojik tillaridagi joy nomlari uzoq tarixiy hamkorlik, madaniy aloqalar va hududiy yaqinlik asosida shakllanganligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Toponim, o'zbek tili, tojik tili, joy nomlari, qiyosiy tahlil, etimologiya, geografik nomlar, tilshunoslik, semantika, tarixiy tilshunoslik.

Abstract: This article provides a comparative analysis of the linguistic features of place names - toponyms in the Uzbek and Tajik languages. The formation of toponyms, their historical roots, semantic meanings, and similarities and differences in the culture and language of the two peoples are studied. The article gives examples of names of cities, villages, rivers, mountains, and other geographical objects, and analyzes their etymological and morphological features. As a result of the study, it is determined that place names in the Uzbek and Tajik languages were formed on the basis of long-standing historical cooperation, cultural ties, and territorial proximity.

Keywords: Toponym, Uzbek language, Tajik language, place names, comparative analysis, etymology, geographical names, linguistics, semantics, historical linguistics.

Tilshunoslikda joy nomlarini o‘rganish masalasi muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Joy nomlari yoki toponimlar xalqning tarixiy taraqqiyoti, yashash muhiti, madaniyati va dunyoqarashi haqida muhim ma’lumot beradi. Har bir xalq yashayotgan hududidagi tog‘, daryo, shahar, qishloq va cho‘l nomlari orqali o‘z tarixini aks ettiradi. O‘zbek va tojik xalqlari Markaziy Osiyoda uzoq asrlar davomida yonma-yon yashab kelganligi sababli ularning tillarida ko‘plab umumiy joy nomlari uchraydi. Bu hol ikki xalqning tarixiy, iqtisodiy va madaniy aloqalari bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bilan birga, har bir tilning o‘ziga xos fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari joy nomlarida ham aks etadi.

Toponimlarni qiyosiy o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki tarix, geografiya va etnografiya uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. O‘zbek va tojik toponimiyasining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab joy nomlari aralash tipda bo‘lib, bir tildagi asos va boshqa tildagi qo‘shimcha orqali yasalgan.

Tuzilishi va komponentlari: O‘zbek toponimlarida turkiy atamalar (tog‘, tepa, ko‘l, soy, qishloq) ustunlik qilsa, tojik toponimlarida eroniy atamalar (kuh/ko‘h, ob/ob, deh, kon, daro) faol ishtirok etadi.

Tojikcha komponentli toponimlar: Samarqand (kand - shahar), Xo‘jand, Bog‘ishamol (bog‘), Obirahmat (ob - suv), Pishag‘or.O‘zbekcha komponentli toponimlar: Toshkent (tosh+kand), Boytepa, Ko‘ksaroy, Qizilqum. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ikki tilda o‘xshash ma’noni anglatuvchi, lekin turlicha aytiladigan nomlar mavjud:Tepliliklar: Tojik tilida Ko‘hak (tog‘cha - Samarqanddagi Cho‘ponota), o‘zbek tilida Tepa (Tepaqo‘rg‘on).Suv obyektlari:

Tojik tilida Rud (daryo - Rudaki), o'zbek tilida Soy/Ariq (Qorasoy).Qal'alar: Tojik tilida Hisor (qo'rg'on), o'zbek tilida Qal'a/Qo'rg'on (Yangiobod).Gibrid toponimlar (Aralashma):Ko'pincha o'zbek va tojik so'zlari birlashib, yangi nom hosil qiladi:Xaltakishlok (tojikcha "xalta" + o'zbekcha "qishloq").Konigil (tojikcha "kon" + o'zbekcha "gil/tuproq").

Semantik va etimologik guruhlar: Toponimlar kelib chiqishiga ko'ra bir necha guruhga bo'linadi:

-Etnik toponimlar: Qarluq, Mang'it, Qipchoq, Tojiklar (qabila nomlari).

-Kishi nomlari bilan bog'liq (Antrotoponimlar): Xo'jaobod, Mirzacho'l.

-Tavsifiy toponimlar: Oqtosh, Qorasu, Gulsara.

O'zbek va tojik tillarida toponimlarning shakllanishi: O'zbek tilidagi joy nomlari asosan turkiy qatlamga mansub bo'lsa, tojik tilidagi toponimlar eroniy til unsurlari asosida shakllangan. Biroq tarixiy jarayonlar natijasida ikki til o'rtasida o'zaro ta'sir kuchli bo'lgan. Masalan: Toshkent nomi turkiy "tosh" va "kent" ("shahar") so'zlaridan tashkil topgan. Samarqand nomi esa qadimgi eroniy tillar bilan bog'liq bo'lib, "boy shahar" ma'nosini anglatadi. Buxoro nomining kelib chiqishi sanskrit va tojik tillari bilan aloqador deb qaraladi. Tojik tilidagi ko'plab joy nomlari "-obod", "-iston", "-rud" kabi qo'shimchalar yordamida yasaladi: Dushanbe, Hisor, Panjakent. O'zbek tilida esa "-kent", "-qo'rg'on", "-tepa", "-qishloq" kabi komponentlar keng uchraydi: -Yangiyo'l; -Qo'qon; -Dehqonobod; -Yakkabog'. Bu hol ikki tilning tarixiy taraqqiyoti va etnik xususiyatlarini ko'rsatadi.

Toponimlarning semantik xususiyatlari: Joy nomlari ko'pincha tabiiy geografik xususiyatlarga asoslanadi. O'zbek va tojik tillarida suv, tog', cho'l, o'simlik va hayvonot dunyosiga oid nomlar keng tarqalgan. Masalan, Oqtosh

toponimining lug'aviy ma'nosi "oq rangli tosh" ma'nosini bildirib, tojik tilida Sangi Safed nomi bilan yuritiladi Ba'zi toponimlar kasb-hunar yoki etnik guruhlar nomi bilan bog'liq: Mingbuloq, Arabxona, Nayman, Qatag'on kabilar etnik jarayonlarga borib taqalsa, tojik tilidagi Dehnav, Guliston, Chorbog'kabi nomlar ham toponimlar orasida uchraydi.

O'zbek va tojik toponimlarining o'xshash jihatlari: Ikki xalq tarixiy jihatdan yaqin yashaganligi sababli ko'plab umumiy toponimlar mavjud. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro va Xo'jand kabi qadimiy shaharlarda ikki til unsurlari qorishib ketgan.

O'xshash jihatlar:

-Geografik obyektlarga asoslangan nomlarning ko'p ekanigi; -Tabiat bilan bog'liq semantik ma'nolar; -Qadimgi fors va turkiy qatlamlarning mavjudligi -Tarixiy shaxslar yoki qabilalar nomlari bilan bog'liq joy nomlari Masalan, "obod" komponenti har ikki tilda ham mavjud: Dehqonobod, Fayzobod, Shahriobod. Bu qo'shimcha "obod, rivojlangan joy" ma'nosini bildiradi.

Farqli jihatlar: O'zbek tilidagi toponimlarda turkiy fonetik xususiyatlar ustun bo'lsa, tojik tilida fors-tojik tiliga xos talaffuz va morfologik qurilish ustunlik qiladi. Shuningdek, o'zbek tilida undosh tovushlar faol qo'llansa, tojik tilida unli tovushlarning ohangdorligi kuchli seziladi. Toponimlarning tarixiy ahamiyati ham tilshunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi. Joy nomlari xalq tarixining muhim manbasi hisoblanadi. Ko'plab qadimiy shaharlar nomlari ming yillar davomida saqlanib qolgan. Masalan: Samarqand — Buyuk Ipak yo'lining markazlaridan biri. Buxoro — qadimiy ilm-fan va madaniyat markazi. Panjakent — qadimgi sug'd madaniyatining markazi. Bu nomlar tarixiy voqealar,

migratsiyalar va xalqlararo aloqalarni o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va tojik tillaridagi joy nomlari ikki xalqning uzoq tarixiy aloqalari, madaniy yaqinligi va geografik mushtarakligini aks ettiradi. Toponimlarning qiyosiy tahlili orqali turkiy va eroniy tillarning o'zaro ta'siri, tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda milliy til xususiyatlari namoyon bo'ladi. O'zbek va tojik toponimlari nafaqat lingvistik birlik, balki xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ularni chuqur o'rganish kelajakdagi tilshunoslik tadqiqotlari uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'ra Nafasov. O'zbek tili toponimikasi. – Toshkent: Fan, 1985.
2. Said Ahmad. Toponimlar va ularning ma'nosi. – Toshkent, 1993.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006.
4. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O'zbek tilshunosligi masalalari. – Toshkent, 2018.
5. Tojikiston Milliy universiteti ilmiy maqolalari to'plami. – Dushanbe, 2017.
6. Toponimika. – Toshkent: O'qituvchi, 2000.
7. Amonov Rahim. Tojik tilida geografik nomlar tadqiqi. – Dushanbe, 2011.
8. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
9. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
10. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

11. Xurramovna, Q. G., & Donaboyevna, S. M. (2025, November). " Layli va Majnun" dostonida onomastik birliklar. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY* (Vol. 2, No. 5, pp. 157-158).
12. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
13. Dilshoda, A., Dilfuza, T., Muxlisa, M., & Dildora, A. (2025). MAXTUMQULI SHE'RIYATIDA HAYOTIYLIK. SHOKH LIBRARY, 1(11).
14. Abdurashidovich M. A. LINGUISTIC APPROACH TO NESTED DICTIONARIES AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT //Multidisciplinary and Multidimensional Journal. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 144-147.
15. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). "LISON UT-TAYR" DOSTONINING BOBLAR BO 'YICHA TASNIFI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, *17*(02), 117-121.
16. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
17. Raimnazarova Nasiba Xoliyarovna, Abduhakimova Shahlo Shuxratjon qizi. (2026). INGLIZ TILI SINFLARIDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'ZARO HAMKORLIGI NAZARLARI: DUXTAT TAHLILI. *Efiopiya xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqotlar jurnali* , *13* (03), 1266–1270.
18. Iboralarni uslublarga ajratish mezonlari: nazariy va amaliy yondashuv (frazeologik birliklar stilistik tahlili asosida). (2025). *INTERNATIONAL*

CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY, *2*(6), 12-16.

19. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
20. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
21. Nodira Hamidova. (2024). G'AFUR G'ULOM HIKOYALARIDA SO'Z IJODKORLIGINING LISONIY-KOGNITIV TAHLILI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 139–142.
22. Tulkinjon, K. (2020). About historiography of historical geography of northern Bactria. *Journal of Critical Reviews*, *7*(18), 748-758.